

Detsember 2016, nr 40

Kassarimaa

Aasta 2016 oli merekultuuriaasta

Aasta 2016

Jaauar

- 3 Orjaku sadamas avati uisuväli, mida külastas kahel nädalavahetusel ligi 400 huvilist, soovijad said külamajas laenata uiske, soojendada nina ja juua kuuma jooki.
- 13 Ilmus Kassarimaa nr 38.
- 14 Heltermaa-Rohuküla praamil toimus Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini II kursuse üliõpilaste Oskar Tikka, Martis Roosimaa ja Jorven Viiliku ajutine installatsioon „Ülejää(k)“.
- 16 Orjaku külamajja jõudis Keskkonnaameti näitus, mis tutvustab loopealsete elustikku. Väljapanek on üleval praegugi.
- 23–24 Kassari saarel korraldati Käina jahtkonna esimene ühisjaht metssigadele (teine toimus 20.–21. veebruaril). Kokku kütiti novembrist veebruarini saarel ligi 40 looma, kes olid palju pahandust teinud nii inimeste õuedes kui ka mujal.
- 26 Eesti Kaitseliidu noorteorganisatsiooni Kodutütred aastapäeva tähistamisel Pärnus pälvis Hiiumaalt kuldsõlega teeneteristi Heli Tuisk.
- 27 Valmis sai Ellu Sallide meretek, mis oli pühendatud Hiiumaa meremeestele ja merekultuuriaastale. Idee autor oli Helen Vaks, kelle suvekodu asub Reigi saarel.
- 28 Kassari korraldati Hiiumaa toiduseminar „Hiiu toit – avastame aaret“. Seminar oli Kassari Puhkekeskuses ja praktiline osa Orjaku külamajas.

Veebruar

- 9 Eesti ökoturismi kvaliteedimärgise EHE hindamiskomisjon tunnistas märgise vääriliseks 11 ettevõtte esitatud 15 toodet ja teenust. Teiste seas on ka Kassari Puhkekeskuse programm „Hiiu Õlle Lugu“ ja trahteri Vetsi Tall pakett „Koduleib on väge täis“.
- 15–16 Kassari Puhkekeskuses korraldati Hiiumaa noortega töötavatele spetsialistidele ideede seminar.
- 19 Kodukandi foorum „Igaühe kaasabil turvalise Hiiumaa poole“ Käina

Kultuurikeskuses. Kassarit esindas kolm inimest.

- 20–21 Hiiumaa võrkpalliklubi U16 meeskond, mille koosseisus mängis ka Jaagup Kopli, saavutas esikoha Eesti võrkpalliföderatsiooni karikavõistluste teisel finaaltourniiril.
- 24 Orjaku Porgi talu inimesed Jüri ja Helgi Põllo osalesid vabariigi aastapäeva pidustustel ja presidendi vastuvõtul Tallinnas.
- 26 Seltsi 21. aastapäeval ilmus Hiiu Lehes L. Kummer-Lemani artikkel „Kassari haridusselts jätkab“.

Märts

- 14 Orjaku külamajas näitas Hiiumaa Kino filmi „Klassikokkutulek“, vaatajaid oli 40.
- 19 Kassari rahvamajas esitleti M. Salumi raamatut „Pildikesi miljonäride elust“. Kassari haridusseltsi üldkoosolek rahvamajas.
- 20 Raamatu „Pildikesi miljonäride elust“ esitlused Käina päevakeskuses ja Valgu seltsimajas.
- 27 Kassari kabelis ülestõusmispüha palvus Taizé lauludega.

Aprill

- 9 Orjaku kalameeste mõrda sattus haruldane Atlandi tuur, kes külastas samade kalameeste mõrda veel kahel korral. Sellest kirjutas ka Hiiu Leht oma 15. aprilli numbris.
- 10 Orjaku külamajas korraldati õpituba „Tervisekuul tervislikult – smuutide ja mahlade eri“, osalejaid oli 14.
- 11 Orjaku külamajas näitas Hiiumaa Kino mängufilmi „Perekonnaalad“.
- 15 Orjaku kalameeste mõrda sattus haruldane kala – merisutt, teist korda külastas kala sama mõrda 17. aprillil.
- 23 17. Kassari Jüriöö jooksul osalesid Martin ja Triinu Schneider ning Reijo Viinonen.
- 28 Orjaku külamajja osteti uued lavapoodiumid ja uus valgustus. Toetasid

- Kodanikuühiskonna Sihtkapital ja Käina vallavalitsus.
- 29 Hiiu Leht andis teada, et 21. aprillil olla Orjakus nähtud šaakalit.
- 30 Illuka naisansambli kontsert Orjaku külamajas.
- Valmis Käina lahe Kassari maastikukaitseala Orjaku õpperada, mis koosneb kolmest osast: roostikuring 690 m, Silmakare ring 320 m ja niidurada 1150 m. 26. aprilli Hiiu Lehes ilmus H. Kapteini artikkel „Orjaku uuenenud õpperajal saab liikuda ka ratastooliga“.
- Hiiu Lehe andmetel nähti aprillis mitmel pool Kassaris haruldast lindu – vaenukägu.

Mai

- 1 Eesti Maaturismi avatud uste päev Kassari saarel.
Orjakus avati RMK uus loodusrada, külamajas meisterdati looduslikest materjalidest esemeid ja õhtul oli Jarek Kasari kontsert „Olla nähtud vaala“, kus osales 90 inimest.
Orjaku külamaja välisseinal avati näitus „Elu alvaritel“.
- 4 Orjaku külamajas näitas Hiiumaa Kino filmi „Päevad, mis ajasid segadusse“.
- 6 Viljandi pärimusaidas toimunud üleriigilisel võistumängimisel sai esikoha Valdek Elmi, kes mängis karmoškati.
- 7 Kevadtalgud Orjaku külas, osales 30 inimest.
„Teeme ära“ talgupäev Kassari kabeliaias. Ilmus Kassarimaa nr 39.
- 8 Orjaku kalameeste mõrdadesse jõudsid esimesed tuulehaugid.
- 10 „RMK Orjaku õpperaja avasid kohalikud linnuvaatlejad“ (H. Kapteini artikkel Hiiu Lehes).
- 12 **Kassari kultuurineljapäevade ehk KKNP** avamine Orjaku külamajas.
Küllil Laidla fotode ja tekstiilide näituse „Mere lähedus“ avamine ja kontsert, esines Bonzo, osalejaid oli 50.
- Kogu **KKNP** sarja toimumise ajal 12. maist kuni 15. septembrini oli igal neljapäeval avatud Kassari rahvamaja raamatukogu-kohvituba ja sealne näitus „Ajaleht Kassarimaa – 20“, trahteris Vetsi Tall sai osaleda programmis „Leivavilja lugu ja taluleiva tegu“, Hollandi tuuliku

- peremees tutvustas huvilistele veskit ning kohalike giidide abiga sai tutvuda Kassari kabeli ja kabeliaiaga.
- 14 Muuseumiööl avati Hiiumaa Muuseumi Kassari ekspositsioonimajas merekultuuriaasta puhul näitused „Meri kui saatus. Hiidlase lugu“ (autor Helgi Põllo, kujundaja Mae Kivilo) ja „Ruhnu – viikingisaar Liivi lahes“ (autor ruhnlane Jakob Steffensson).
Nelipüha missa Kassari kabelis.
- 18–20 Hiiumaal viibisid kohalike omavalitsuste juhtide arenguprogrammis osalejad üle terve Eestimaa. Peatuti Kassari Puhkekeskuses ja tutvuti Kassari saare vaatamisväärsustega, sh Orjaku sadama ja külamajaga.
- 19 **KKNP.** Orjaku külamajas oli Maie ja Toomas Vikerpuuri reisimuljeteõhtu „Kongo DV – suured gorillad ja väikesed pügmeed“.
- 26 ETV võtteriühm filmis Sääre tirbis ja Orjaku sadamas „Eesti mängu“ vaheklippe.
KKNP. Kassari rahvamaja koduklubi: rõivaste parandamine (olemas olid õmblusmasinad ja vajalikud tarvikud).

Juuni

- 1 Lastekaitsepäeva puhul korraldati Orjaku sadamast väljasõidud purjekaga Lisette, osalesid Käina kooli I–III klass ja Orjaku küla lapsed koos sõpradega.
- 1–2 Eestimaa aasta küla 2015 nominentide reis Brüsselisse. Kassari saare külasid esindas Merike Niimann.
- 2 **KKNP.** Gurmeeõhtu Kassari rahvamajas: kooskokkamine, pelmeenid mitmesuguste täidistega.
- 4 Kassari saarel oli Hiiumaa maraton.
- 9 **KKNP.** D'Art Duo kontsert Kassari rahvamajas.
- 10 Tänavusele maakondlikule kauni kodu konkursile esitasid Hiiumaa omavalitsused üheksa objekti. Hiiumaa kaunite kodude kõrval tunnustati ka Kassari Puhkekeskust, mille ümbrust hooldavad ja kujundavad Helin Kääramees, Maimu Kruus ja Ene Mölder.
- 11 Saarlaste ja hiidlaste köievedu Soela ja Sõru sadama vahel, korraldas OÜ Maine-grupp.

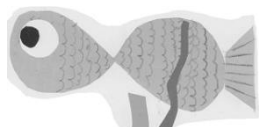
- 12 Emmaste laste viiuli- ja lauluansambli Lõosilm kontsert Kassari kabelis („**Kolm risti Kassari kohal**“).
- 14 Aasta ujuja 2015/16 tiitli 9-aastaste vanuserühmas võitis Meribel Rüütel.
- 16 **KKNP. Sõru Jazzi kontserdid** Orjaku külamajas: Indrek Kruusimaa ja Pääru Oja ning Hanna-Liina Võsa trio. Jazzi öökino: Orjaku külamajas näidati filmi „Šokolaad“.
- 22 TV 10 Olümpiastardi 45. hooaja parima tulemuse 600 m jooksus tegi Susan Začek. Orjaku külaharva jaanituli küla jaanikuplatsil.
- 23 Kassari jaanituli kiigeplatsil. Tantsuks tegid muusikat Ivo Linna ja Antti Kammiste.
- KKNP.** „Toiduga sõbraks! Tervislikud jäätised lastele“ Kassari rahvamajas.
- 25 Surnuaiapüha Kassari kalmistul.
- 26 Orjaku külaseltsi üldkoosolek Orjaku külamajas.
- 29 Kinoõhtu Kassari rahvamajas. Vaadati filmi „Šokolaad“.
- 30 **KKNP.** kontsert ja tantsuõhtu Orjaku külamajas, esines ansambel Lõõtsavägilased.

Juuli

- 1 Eesti Toiduteele jõudnud 120-st kohaliku toidu pakkujast tegutsevad kuus Hiiumaal ja kolm Kassaris: trahter Vetsi Tall ja puhkeküla, Triinu Õunamahl ning grill Lest ja Lammas ja Hiiu Õlle Koda.
- 1–2 Kassari Kitarride kontserdid: Tõnis Mägi ja Riho Sibul Orjaku külamajas, Märten Krossi „Südaöökonsert“ Kassari kabelis, Andre Maakeri „Andaluusia illusioon“ Orjakus, Rainer Jancise „Soolo“ Orjakus ja Hedvig Hansonini trio „Ilus elu mere ääres“ Orjakus.
- 1–3 Hiiu Purjelaeva Seltsi paadimatk Orjaku-Orissaare-Orjaku.
- 6 „**Kolm risti Kassari kohal**“. Kontsert „Teeb elavaks“ Kassari kabelis. Esinesid Elsa, Artur ja Urmas Nagel.
- 7 **KKNP.** Gurmeeõhtu „Ühe õhtu pizzakohvik“ Kassari rahvamajas. Koduklubi. Koduveini ja -õlle valmistamine Kassari rahvamajas.
- „Kaunis kontsert kaunis sadamas“ The ILVES Sisters ja ABBA parimad lood Orjaku külamajas, osalejaid oli 250.
- 8 Vaiko Eplik ja Eliit. Kontsert Kassari Puhkekeskuses.
- 9 Teatrietendus „Limonaadi Ets“ Orjaku külamajas Valtu näiteringi Anderaasuke esituses.
- Käsitöö ja omatoodangu laat Kärkla Vabrikuväljakul. Kassarist käisid kauplemas Vetsi Tall, Jüri Rebane ning Merike ja Carmel-Anette Niimann.
- 11 **Hiiu Folgi** teemaõhtu Orjaku linnuvaatlustornis: Tiit Leito „Maakillud meres“.
- 13 Ellen Niidule pühendatud mälestustund Kassari kabelis.
- 14 **KKNP.** Kassari haridusseltsi näitetrupi esietendus „Adam ja Eeva“ Kassari rahvamajas. Lavastaja Raivo Rüütel. Kujundus Liisi Kummer-Leman. Osades: Adam Raske, pagar – Sander Kopli Leena, tema ema – Evi Sadul Eeva Tuulik, ministeeriumi ametnik – Tiivi Lipp Milla, teenija – Ulvi Uusoja Riks Vilbaste, aguli kraade, pagar – Rait Üksik Troska, voorimees – Toivo Platov Anna, tema naine – Ester Tammis Kojanaine – Triinu Schneider Preili Luise, õmblusmamsel – Evi Sadul.
- Hiiu Folgi** kontsert Orjaku külamajas: ansambli AjaluuK kontsertetendus „Meri eesti pärimuses“.
- 15 **Hiiu Folk.** Harfihaldjad Kaisa Nöges ja Triin Hio Kassari kabelis, Mari Kalkuni „Upa-upa ubinakõnõ“, Kihnu Poisid ja Abraham's Café Kassari kiigeplatsil.
- 16 **Hiiu Folk.** Belgia Aistra Duo ja Meelika Hainsoo ansambel Orjaku külamajas, Lilian ja tütre, salmikulaulud Valter Parvega ning Tuustar ja Nõpsid Kassari rahvamajas; Svjata Vatra, Verska Naase', Jäääär, Ingel Undusk ja Madis Raie ning Tintura Kassari kiigeplatsil; „... ja inimestest hea meel“ – Piret Päär ja Tuule Kann Kassari kabelis.
- Ines Trio kontsert Kassari Puhkekeskuses. 20 aastat tagasi avas ukse trahter Vetsi Tall.
- 17 **Hiiu Folk.** Ansambli Robirohi kontsert ja missa Kassari kabelis.
- 18 Näitemäng „Adam ja Eeva“ Kassari rahvamajas.

- 19 H. Kapteini artikkel „Kassari teatritükki vaadati ka akna tagant“ Hiiu Lehes.
- 21 Orjaku külamajas Hiiumaa Kino öökino filmiga „Uhiuus testament“.
- 22 Näitemäng „Adam ja Eeva“ Kassari rahvamajas.
Tanja akustiline kontsert saksofoni saatel Kassari Puhkekeskuses.
- 27 Kassari laste improvisatsiooniteatri etendus „Vanamuttide elu“.
- 28 **KKNP.** Kukekaarli Villa „Päikesetõusu metsik matk“ Taguküla laidudele.
Juubelikontsert JÄÄÄÄR – 25 Orjaku sadamas, osalejaid oli 300.
- 29 Kontserdiprogramm „Unustamatu Georg Ots“ Kassari rahvamajas.
- 30 Mustjala ansambli Collection kontsert Kassari kabelis.

August

- 1–19 Stina Muraka maali- ja Märten Krossi fotonäitus „Paradiis“ Kärkla Kultuurikeskuse klaasgaleriis.
- 2 Orjaku kalameeste mõrda tuli haruldane kala – säga.
Indrek Taalmaa monoetendus „Lollidemaa“ Kassari Puhkekeskuses.
- 4 **KKNP.** Eel-eelkohvik Omaette Ooper Kassari rahvamajas. Koogid küpsetasid ning külastajaid teenindasid Tuuli Kopli, Mirjam Orav ja Anu Hülge. Võileivad tegi Liisi Kummer-Leman. Taimetoitu pakkusid Kaisa ja Annika Kääramees.
Eel-eelkohvik Kaetud Paadid Näoga Mere Poole Orjaku sadamas. Küpsetised ja muud toidud valmistasid ning kohvikus ja laevadel teenindasid Ruta, Aigar ja Getter Tammeveski, Tiina Viisut ja Katariina Koor, Maia, Sofia, Luisa, Maria ja Elina Jõpiselg, Kiia Väli, Susan ja Marleen Začek, Signe Leidt, Margit ja Indrek Kääramees, Kati Kukk, Hiiu Purjelaeva Seltsi liikmed ja teised abilised.
Kohvikutepäeva tulu läheb külamaja ventilatsiooni ja akustika parandamiseks.
Ott Leplandi bändi kontsert Orjaku sadamas, kuulajaid oli 300.
- 5 Jarek Kasari kontsert Kassari Puhkekeskuses.
Hiiumaa X puhkpillipäevade kontserdid Orjaku sadamas, Vetsi Tallis ja Kassari Puhkekeskuses.
- 6 Näitemäng „Adam ja Eeva“ Kassari rahvamajas.
- 7 Kassari kabelit külastasid EELK peapiiskop Urmas Viilma abikaasaga ja piiskop Einar Soone ning ajakirjanik Kätlin Liimets.
- 11 **KKNP.** Salongiõhtu: Loore Martma autorilaulud Orjaku külamajas, osalejaid oli 30. Pärast kontserti tantsuõhtu liukala Bändi saatel.
„Aadama ja Eeva“ lisaetendus Kassari rahvamajas, lisaks gurmeepuhvet.
- 12 Curly Strings kontsert Orjaku külamajas, osalejaid oli 400.
- 18 **KKNP.** Hiiumaa Kino öökino Orjaku külamajas, näidati filmi „Pulmakaos“.
Pärnu nukuteatri etendus „Pärnad pühad hiielised“ Kassari Puhkekeskuse kuursalis.
- 20 Hiiu kala ja õlle festival Kassari Puhkekeskuses.
- 24 Kinoõhtu Kassari rahvamajas, vaadati filmi „Uhiuus testament“.
- 26 Hiiumaa õpetajate kooliaasta algas kokkusaamisega Hiiessaares. Aasta põhikooli õpetajaks valiti Maris Varik, kes osales 8. oktoobril Jõhvi kontserdimajas korraldatud galal „Eestimaa õpib ja tänab“.
- 27 Hiiumaa külade päev Orjaku külamajas (korraldaja Ühendus Kodukant Hiiumaa), osalejaid oli 250.
Muinastulede öö tähistamine Orjaku sadamas ansambliga Hiiumeelsed, osalejaid üle 350.
- 28 „Kolm risti Kassari kohal“. Soome lautomängija Kari Vaattovaara kontsert Kassari kabelis.
- 31 Raamatute kinkimine põhikooli lõpetajatele Kristi Johanna Koplile ja Marleen Začekile ning koolitee alustajatele Lola Kirsile, Hugo Oskar Koplile ja Nora Reseeda Puule.

September

- 1 **KKNP.** Kooliaasta alguse tähistamine Orjaku külamajas: näitused ja väike sadamakohvik, meisterdamine ja matkad Orjaku matkaradadel, Hiiumaa Kinolt koolialguse film „Sipelgapoiss 3“.
- 8 **KKNP.** Gurmeesõhtu Kassari rahvamajas: „Kohalikud salakokad – Toomas Risti kodused toidud“.

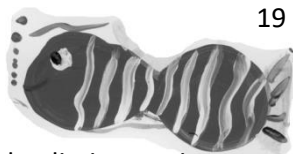
- 9 Lõikustänupüha jumalateenistus Kassari kabelis.
- 13 Orjaku külamaja külastas 21 Järvamaa ettevõtjat, kellele tutvustati Orjaku sadama tegemisi ja Kassari kultuurineljapäevade sarja.
- 15 **KKNP.** Kassari rahvamaja koduklubi: sügisesed hoidised, retseptivahetus ja degusteerimine.
Kassari kultuurineljapäevade hooaja lõpukontsert Orjaku külamajas: Silver Sepa „KUURI ALT LEITUD LOOD ehk igäühe-hinges-on-revolutsioon“.
- 28 Tänureis vabatahtlikele, kes on aidanud kirikuid avatuna hoida. Tallinnas külastati sünagoogi, Lasnamäe õigeuskirikut, Viimsi kirikut, toomkirikut ja EELK konsistooriumi. Kahte viimast tutvustas peapiiskop Urmas Viilma.
- 29 Orjaku külamaja külastas Läti Latgale piirkonna Leader-grupi esindus, kes tutvus Orjaku külaseltsi tegemistega.
- 12 Lõuna-Läänemaa jalgpalliklubi korraldas saalihooaja avaturniiri. Võitsid Jaanika jalgpallikooli Käina ja Lauka poisid, kus mängis ka Uku Härmsen.
- 13 Isadepäeva laat Vetsi Tallis.
- 13 Estonia kontserdisaalis valiti isadepäeva pidulikult kontserdil aasta isaks 2016 olümpiavõitja Tiit Sokk, kelle suvekodu asub Orjaku külas.
- 19 Õpituba „Kiired kaunviljatoidud“ Orjaku külamajas.
- 24 Parim vabatahtlik 2016 on Ester Tammis; koosmeelekandja 2016 on Margit Kääramees seltsilistega.
- Hiiumaa kodanike ja kodanikeühenduste tunnustamispäeval Hiiumaa Muuseumi Pikas Majas jagasid Sihtasutus Tuuru, Kodukant Hiiumaa ja Hiiu Maavalitsus tunnustusi kaheksas kategoorias.
- 28 Avaldati maamajanduse infokeskuse trükis „Üllatav Eesti LEADER: Kümme edukat LEADERI aastat“. Hiiumaad esindavad selles trükises Hiiumaa halulaeva ehitamise ja Orjaku külaseltsi sadama arendamise lood.

Oktoober

- 5 Kassari rahvamajas pakuti Käina kooli õpetajatele õpetajate päeva lõunat.
- 16 Orjaku sadamas tutvustas Marek Rätsep ETV saate „Prillitoos“ tarvis purjekat Lisette.
- 27 Kassari noorsooteater ehk Sulli talu lapsed esitasid Kassari rahvamajas näidendi „Kadunud kass“.
- 30 Eesti Loomaarstide Ühingu 2016. aasta fotokonkursil osales oma fotodega Maie Vikerpuur Orjaku küla Pihla talust. Kategoorias "Parim veterinaarne pilt 2016" saavutas ta I koha.

November

- 1 Eesti täiskasvanute koolitajate ja Kodukandi ühine mõttekoda "Kuidas kogukond saab toetada õppijat" Kassari rahvamajas.
- 4 Orjaku külamajas oli Hiiumaa ametikooli meregiidide õppepäev.
- 5 Orjaku külamajas alustas joogatreening, mida juhendab Maia Jõpiselg ja kus osaleb 9 inimest, neist 7 Orjaku külast.
- 11 Kassari Puhkekeskuses koolitus „Diabeedi ABC“.

Detsember

- 9–10 Käsitöö ja omatoodangu laat Kärkla kultuurikeskuses. Kauplemas olid Margit Kääramees, Ülle Lorits, Lest ja Lammas ning Vetsi Tall.
- 13 Orjaku külamaja külastasid Moldova Telita omavalitsuse esindajad, kes tutvusid Hiiumaal Leader-programmi rakendamisega ning selle abil tehtud projektidega.
- 19 Tallinna Vanasadamas ristas Helgi Põllo uue Hiiumaa liini laeva Leigriks, muusikalist meelelahutust pakkus liukala Bänd (Indrek Kääramees, Kersti Rõbtšenko, Leho Aaslaid ja Taavo Taelma).
- 23 Jõululaat Kassari Puhkekeskuses.
- 24 Jõulujumalateenistus Kassari kabelis.
- 29 Traditsiooniline aastalõpukontsert Orjaku külamajas „Sadamalt Sadamale“, esinevad Marek Sadam ja Tõnu Laikre.
- 31 Aastalõpu jumalateenistus Kassari kabelis.
- Orjaku külarahva vana aasta ärasaatmine ja uue tervitamine külamajas.

Meenutamisi ja kuulutamisi Kassari rahva möödunud aastast

Pizzakohvik
Kassari Rahvamajas
7. juulil AVATUD 17-21

KÕIGIS PIZZARESTORAN MAMMA MIA DEAKOKI MICHELE DADDUCCI	KASSARI KKNP KULTUURI- NELJAPÄEVAD	ELAV ITAALIA MUUSIKA AKORDIONIL INDREK LIHT
---	---	--

INFO JA LAUDADE BRONEERIMINE TEL. 5580543

WWW.KASSARIMAA.EE

28. juulil kell 21.00
Orjaku sadamas
 Pilet 15€ müügil Piletilevis ja
 tund enne algust kohapeal

JÄÄV 25

THE ILVES SISTERS JA "ABBA" PARIMAD LOOD
 7. juulil kell 19.00 Orjaku külamajas

ates juunist Orjaku külamajast:
 30. juunini 8€, hiljem ja enne
 kontserti kohapeal 10€

Rohkem infot õdedest Ilvestest
[www.facebook.com/
 TheIlvesSisters](http://www.facebook.com/TheIlvesSisters)

Killukesi reisist Brüsselisse

Merike Niimann

Ei saa öelda, et peale 22. märtsi sündmusi Brüsseli lennujaamas Belgia turistide lemmiksihtpunkt oleks. Aga meie, aasta küla 2015 esindajad, vastasime eurosaadik Kaja Kallase küllakutsele jaatavalt ja viibisimegi tema vastuvõtul 1. ja 2. juunil Brüsselis. Lahkusime Tallinna lennujaamast kuuma varahommikul. Belgia pealinn aga tervitas meid udu, seenevihma ja rohkem kui jaheda ilmaga. Küllakutsuja Kaja Kallase büroo juhataja Irina ja assistent Signe tegid meile ringkäigu parlamendihoones. Igal saadikul on õigus/kohustus kutsuda 110 inimest aastas europarlamenti tööga tutvuma. Kohtusime Kaja Kallasega tema kontoris, kus ta rääkis lühidalt oma tööst. Istungid toimuvad Strassbourgis, Brüsselis vaid kord kuus kolmapäeva pärastlõunal ja neljapäeva ennelõunal. Milleks Euroopa Liit ja Euroopa Parlament? Mulle sai selgeks, et ikka selleks, et koos teha asju, mida igal riigil eraldi teha oleks ilmvõimatu. Brüssel on kosmopoliitne linn, kus räägitakse palju keeli, kuid ametlikeks keelteks on prantsuse ja hollandi keel.

Lõunasöögile viidi meid parlamendihoone kohvikusse, mis vägagi meenutas nõukogudeaegset sööklad.

Päeva teisel poolel viibisime ka Eesti Vabariigi Alalise Esinduses Euroopa Liidu juures Clyde Kulli vastuvõtul.

Eestist on loodud suur digikuvand. Eesti ja Skype. Eesti ja *online*-müük.

Majutusime Püha Kateriine nimelises hotellis. Väikesel jalutuskäigul hämaras linnas sai üle vaadatud pissiv poiss aastast 1691, pissiv tüdruk aastast 1985 ja jalga tõstev koer.

Õhtu lõpuks, märgadena, maandusime hotelli lähedal asuvas Pampase restoranis. Sissepääsu (29 euro) eest toodi lauda grillitud sea-, looma-, lamba- ja kanaliha. Vardalt, mis pigem meenutas mõõka, tõmmati/lõigati nii mitu tükki liha, kui soovisid. Laua juures käidi kogu aeg, umbes iga veerandtunni järel. Liha grillisid ja tõid lauda ainult meesettekandjad. Kõik muu, mitmed võided sepikulaadsel saial, fooliumis küpsetatud suupisted ja veini, tõid lauda naisteenindajad. Kõige lõpuks olid mee ja kaneeliga grillitud ananassilõigud. Huvitav oli see, et restoran töötas vaid kell 18–22.

Järgmisel päeval oli ringsõit mööda Brüsselit. Külastasime Atomiumi, kohta, mis kujutab endast 150 miljardi kordse suuredusega rauamolekuli ja mis avati 1958. aastal. Sees on mitmeid korruseid ja tasapindu, mis omavahel ühendatud liftide ja eskalaatoritega. Ühel seinal oli näitus Atomiumi loomisest, kuid see oli nii kahvatu kõige selle sära ja plinkivate tulede taustal, aga eskalaatorisõitu sai küll palju! 102 meetri kõrguselt vaatetornist pidanuks avanema linnale suurepärase vaade, kuid mitte 2. juunil!

Atomiumi kõrval asus linnak – mini-Euroopa, mis koondab kõigi suuremate Euroopa linnade tähtsate ja tuntud ehitiste makette. Eestist pidada seal olema Paks Margareeta. Aja puudusel me ise seda vaatamas käia ei saanud.

Veel oli palju huvitavaid muuseume, nagu marionettnukkude, köitmistehnikate, politseiautode, kellade ja kanalisatsioonimuuseum.

Tänavapildis päevasel ajal ühtegi valget inimest ei liikunud, vaid pagulasemad mängisid lastega parkides ja tumedanahalised mehed rüüpasid tänavanurkadel

õlut. Kohtasime ka ühekaupa patrullivaid sõjaväelasi, automaat õlal. Peale tööpäeva lõppu valguvad tänavatele elegantsete ülikondade ning kallite lipsudega ametnikud, kes 8–10 tundi töötanud, et pagulasi ühiskonda integreerida.

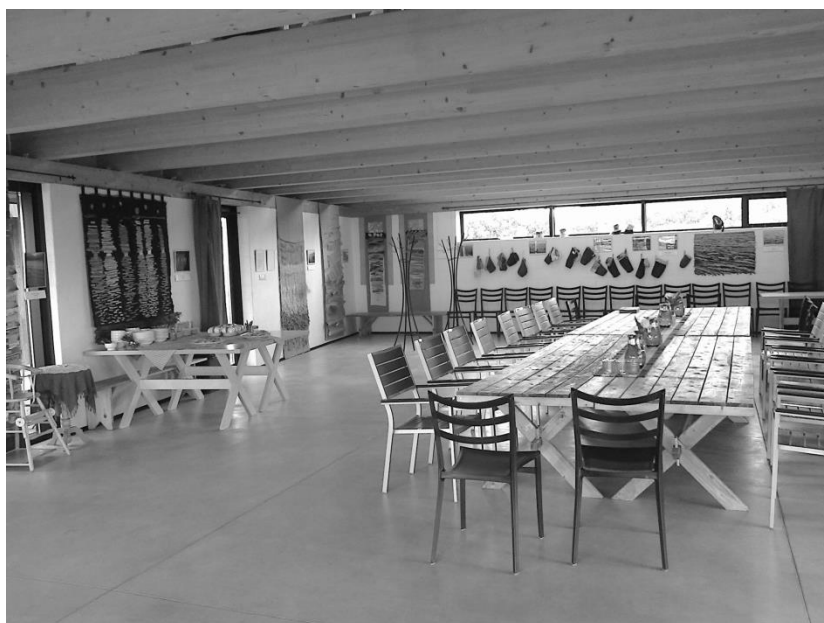
Lennujaam, mis oli 22. märtsi pommipahvatuse tagajärjel suletud, avati 2. juuni keskpäeval. Meie saabusime sinna õhtul, et tagasi lennata, siis oli seal umbes 700 inimest tavapärase 3000 asemel.

Peale keskööd saabusime Tallinna ja suundusime

sumedasse suveõösse, igaüks oma maakonda ja oma külasse reisikotiga, mis sisaldas šokolaadi, õlut ja juustu – just seda, mille poolest Belgia kuulus on!

Orjaku sadamas suvel 2016

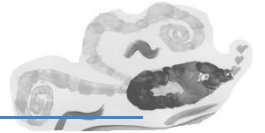

Külli Laidla näitus oli Orjakus üleval maist septembrini ja seejärel läks Kassari puhkekeskusesse

Ott Leplandi kontsert
4. augustil

Mälestuskilde kolhoosiajast Kassaris

Lehte Voole (Vahe)

Minu esimene mälestus pärineb ajast, mil olin umbes 3-aastane. Meil oli kodus kaks hobust, Toki ja Loki. Neist noorem, Loki, oli minu lemmik. Ta oli ilusat punakat värvi, otsa ees suur valge lauk.

Oli alanud sundkollektiviseerimine ja ka meie pere kaks hobust oli otsustatud ära viia. See oli minu jaoks kurb päev. Mäletan, et kõndisin nuttes hobuste järel kuni trummini, ise hüüdes: „Ärge viige mu Lokit ära!“ Viidi ikkagi. Hiljem, veidi suuremaks saades käisin neid Kaubi tallis vaatamas. Mingil ajal Lokit seal enam ei olnud. Kodus vastati minu pärimisele, et ta viidi Prantsusmaale rebastele. Kuidas lood tegelikult olid, ei tea. Lokist ilmajäämine aga jättis minu lapsehinge nii sügava jälje, et hobust joonistades kirjutasin kerele alati LOKI. Kodus ei öeldud selle kohta midagi, aga koolis õpetaja ütles alati, et ära kirjuta hobuse nime kerele, vaid pildi alla. Kassi või koera joonistades ei kirjutanud ma nende nimesid kunagi keredele. Küllap seepärast, et nemad olid mul ju kodus alles.

Minu esimeseks tööks kolhoosis oli kartuliidude

murdmine. Ema töötas sigalas. Kevadeks olid kartulitele salvedes pikad idud kasvanud ja niimoodi ei saanud neid sigadele keeta. Nii me siis istusime õega, vahel oli ka teisi lapsi, söödaköögis kartulihunniku otsas ja muudkui eemaldasime neid idusid. Töö oli üksluine ja igav, aga ära ta teha tuli, saatjaks pidev sigade ruigamine ja hele kisa, mis laudast sulgudest kostis. Kõrvad löid pilli.

Olen abiks olnud ka kolhoosi kontorihoone ehitamisel. Nimelt palkide vahele oli soojustamiseks vaja sammalt. Ega siis polnud selliseid soojustusmaterjale saada, nagu tänapäeval on. Koolilastele korvid kätte ja muudkui metsa sammalt korjama. See oli algkooli päevil. Sellest ajast on mul veel teine tore mälestus, kuidas me timurlasteks olime. Nimelt sel ajal räägiti väga palju sellest, kuidas Timur ja tema meeskond (ilmus ka selline raamat) aitas vanakesi, tegi igasuguseid kiiduväärt asju, vahel ka poolsalaja. Saime oma küla lastega sellest innustust ja otsustasime ka timurlased olla. Meie koolitee viis läbi Lemmena metsa. Seal oli üks heinaküün ja selle juurde rajati põllulapp, kuhu külvati mais.

Kolhoosid olid saanud kõrgemalt poolt kõva käsu alustada maisi kasvatamist. Mais oli juba parajalt kõrgeks sirgunud, aga seal oli märgata ka umbrohtu. Otsustasime siis hakata maisi rohima. Tegime seda mitu päeva koolist tulles. Põllu otsa kinnitasime toika ja sellele papitüki tekstiga : SIIN KÄISID TIMURLASED. Olime uhked oma heateo üle ja rääkisime sellest ka vanaemale, kes kuulas jutu ära ja kostis seepeale: „Kulla lapsed, seda tegite küll ilmaaegu. Maisi ei pea rohima, see niidetakse koos umbrohuga maha ja tehakse loomadele siloks.“ Saime aru, kui rumalad olime olnud, ja häbi oli sellepärast ka. Järgmisel hommikul kooli minnes läksime kõigepealt põllu otsast läbi, võtsime oma sildi maha ja arutasime omavahel, et ehk keegi pole seda siiski näinud, pole ehk vahepeal põllu juures käinud. Ei tea siiani, kas keegi meie „heategu“ märkas, aga oma õppetunni meie jaoks võõra taime osas olime saanud.

Järgmised tööd kolhoosis olid söödapeedipõllul: rohisime, väetasime. Võistlesime ka omavahel, et mitu vagu keegi päeva jooksul teha jõuab. Kvaliteeti kontrollis brigadir, nii et umbropsu väetist taimedele visata ei võinud. Väetist tuli riputada ilusasti

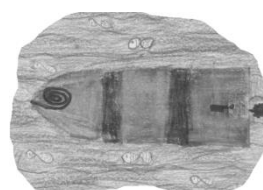
iga taime ümber ja taimest parajale kaugusele. Ja umbrohi nii taime ümbert kui ka vao vahelt pidi kadunud olema.

Kolhoosniku „karjääri“ lõpetasin lambakarjusega. Kolhoosil oli oma lambakari. Aedik oli Männi talu lähedal. Kevadel võisid ka pered oma lambad sinna karja hulka viia. Koos kolhoosi lambakarjusega tuli igal perel teha karjapäevi vastavalt oma pere lammaste arvule. Ka meie õega olime käinud neid tegemas. Siis oli aga vaja üheks kuuks kolhoosile karjust. Otsustasime, et meie Reedaga läheme, kumbki kaks nädalat. Hommikul tuli kari ajada üle mäe Kassari sadama ja Piibunina kanti sööma. Ega seal kerge ei olnud, kui pere karjapäeva juhtus tegema mõni vanem inimene. Tema istus põõsa ääres, luges raamatut või kudus, sina laps aga ole kogu

aeg valvel ja jookse, kui vaja. Öeldakse, et loll nagu lammas. Eks ta nii oli ka. Kui kari sõi rahulikult, sai ka ise maasikaid otsida, vahel ka meres end kastmas käia. Siis aga võis mõni juhtoinas äkki kätte võtta ja keelatud suunas jooksmata pista. Terve kari muidugi tema järel. Siis pidi seal kadakate vahel end kriimustades neist ette jooksmata, et kari tagasi juhtida. Keeruline oli ka õhtune karja õomajale ajamine. Kuigi autosid eriti palju ei liikunud, tuli nendega siiski arvestada, ka liinibussi ajaga. Kari tuli ju ajada veski juurest üle tee ja mäe Männi talu juurde aedikusse. Pidi jälgima, et mõni lammas kusagile mujale ei suundu ja ära ei kao. Ega me neid seal aias üle lugeda ei saanud, et kas kõik on kohal. Kui mõnel lambal õnnestuski kusagile põõsa taha peitu pugeda ja niiviisi karjast eemalduda, siis õhtuks tuli ta ikka teiste

lammaste määgimise peale aia juurde. See viimane töö oligi minu kinoraha teenimise aeg, mida kodust lubati, kui 16-aastaseks saan. Meelakkumine see just polnud, aga ränkraske ka mitte. Vähemalt on, mida vanemas eas meenutada.

Lõpetuseks veel üks kolhoosiga seotud lugu. Meil oli kodus aida otsaseinal kaks kuldnokapuuri. Kuldnokki oli aga kevadel palju ja vanaisa otsustas pesakaste juurde teha. Ta tegi ühe pika rivi nagu ridaelamu, vaheseinad vahele ja nii tekkis 6–7 uut pesakasti. Kuldnokad neid eriti omaks ei võtnud, ainult paari asuti pesitsema. Ikka neisse kahte üksikusse, kase otsas olevasse kastis, sauna küljes asuvasse kastis asuti. Nii mitu kevadet. Kui vanaisalt küsisin, et miks nii on, sain järgmise vastuse: „Näh, jo nad äi taha senna koloosi minna.“

Mandrimaal

Hanikatsi Marju

Nüüd oli minu aadressiks Riisipere sjsk., postkast 24. Palju neid postkaste oli, ei mäleta. Kes aga raudtee lähedal elasid, kus asus sidejaoskond, need ikka postkasti kasutasid.

Jaama juures asus Riisipere Tarbijate Kooperatiiv, segatööstuskombinaat, kuhu kuulusid sepikoda, kudumine, fotograaf ja muudki, nagu saeveski. Oli veel saiatööstus ja lastekodus leivatööstus või pakkutuba, nagu seda kohapeal nimetati.

Maja, kus Leeni elas, oli samas lähedal, tal oli pliidiga tuba. Sinna sai ka minu elupaik. Leeni käis tööl koduabilisena perekonna juures, kes töötasid Riisipere Tarbijate Kooperatiivis. Peres olid 3-aastane Monika ja 5-aastane Jüri. See oli armas ja ühteheiddev perekond. Leenit hüüti „tätü“. See nimi saatis teda elu lõpuni kõigi poolt. Nagu Leeni, sain minagi nendega väga omaseks.

Riisipere oli selline koht, kus kõik tundsid peaaegu kõiki ja oldi valmis teisi aitama. Oli vaja leida töökoht ja ilma heade inimesteta poleks see võimalik olnud. Omaette keeruline oli sissekirjutusega. Olid Hiiumaal sisse

kirjutatud, kuid väljakirjutuseks nõuti kohta sissekirjutuseks. Samas ei võetud tööle, kui polnud sissekirjutust.

Sissekirjutuseks jälle pidi olema töökoht. Esimese pakkumise tegi jaamaülem pöörmeseadja kohale. Selleks pidin käima tervisekontrollis, kus leiti, et olen liiga noor. Soovitati järgmisel aastal tulla. Järgmiseks sai Tallinna Vabariiklik Haigla, kus töötas ülemõena Leeni hea tuttav. Tööle oleks pidanud rongiga sõitma, aga nii käisid tööl paljud inimesed Riisiperest. Jälle osutusin liiga nooreks, et sanitariks saada, ja eks maakas ka ei osanud ennast tööle rääkida. Haigla töö vastu poleks küll midagi olnud, mulle meeldib teisi aidata, aga ju peeti seda ametit noorele raskeks.

Aeg muudkui läks, tulid jõulud ja vaatamata valitsusele sai väike kuusk tuppä toodud, olgugi et ruumi meil toas eriti ei olnud. Juhtus peale uut aastat, et ma kogemata riivasin kuuske ja see kukkus ümber. Purunesid klaasist kuuseehed, mille üle olin väga õnnetu, sest siis ei olnud neid nii lihtne saada. Leeni lohutas küll, et killud toovad õnne, aga mis õnne, mõtlesin mina, kui kilde vaatasin ja koristasin. Ei

olnud kuulnudki, et kui midagi katki läheb, tuleb õnn. Minu arvamus oli otse vastupidine.

Saabus uus aasta, möödus veel mõni kuu, kui oli märtsi lõpp. Siis ühel päeval Leeni töölt tulles ütles, et nüüd tuleb minu töökoht. Segatööstuskombinaadi direktor oli öelnud, et lastekodu pakktoas jääb üks koht vabaks, on õpilast vaja. Jälle oli sissekirjutuse probleem, aga kombinaadi direktor oli hea ja mõistev, nii olingi tööle vormistatud. Sellega lahenes sissekirjutus. Nii sai minust pagari õpilane, mis juhtus 1. aprillil 1956, üks päev enne minu 18ndat sünnipäeva.

Töö toimus kahes vahetuses – üks nädal päeval, teine öösel. Valmistasime ainult vormileiba kaalukaubana. Kerge töö ei olnud, aga olin õnnelik selle üle. Pagar oli vanem mees, rahulik ja seletas, mida vaja teha. Taigna segamiseks oli masin, ülejäänud tööd tehti käsitsi. Leivaahi oli suurem kui kodudes, puudega köetav. Vahetuse jooksul tuli küpsetada 5 ahjutäit leiba, see on 500 kg, vahel ka rohkem. Leivavedajad käisid hommikul ja ka päeval, olenevalt vajadusest. Leiba ja kõike muud kaupa veeti

veoautoga. Present pandi leivapätsidele alla ja peale, nii see äri käiski.

Ega see pagaritöö kerge olnud. Seal tuli väljast kuurist puud sisse tuua, küll leivavorme tõsta ja muudki. Kuid tähtis oli töökoht ja palk. Võin ehk eksida, kuid 360 rubla võis olla küll. Leeni sai 150 rubla ja söögi pere poolt. Aga hakkama saime, sest pood oli ju kõrval ja

leivapätsi võis ikka kaasa võtta.

Möödus aeg, 6 kuud, kui lõppes õpilase aeg. Tehti eksam ja olin III kategooria pagar. Pandi natuke ka palka juurde ja samuti pidin oskama midagi teha iseseisvalt, nagu masinaga taigent segada, samuti leiba ahju panna ja välja võtta. Muidugi oli juba palju huvitavam. Nii läks see

järgmise suveni, kuni tuli suunamine Valga Leivatehase kooli, mis siis asutati ja mis kestis 1 aasta. Lootsin juba sealt midagi huvitavat juurde õppida. Aga see Valga oli minu jaoks teises Eestimaa otsas ja sinna oli vaja üksinda sõita. Ei merd ei olnud kusagil näha, mida ma kõige rohkem igatsesin. Aga rong sinna viis ja kohale ma jõudsin.

JÄRGNEB

Käina noortekeskuse lapsed joonistasid meie lehele merekultuuriaastast mõeldes

---

Maalaps

Lugu raamatust „Eesti põllumajandus XX sajandil. II“ (Tallinn, 2007), algus 2015. aasta detsembrikuu Kassarimaas (nr 38).

Arvo Sirendi

Kolhooside loomise algus näitas, et pragmaatilisest arutelust ja võimalikust jõudude vahekorra ei piisa mitte kuidagi. Maarahva enamus tundis kolhooside ees hirmu, kuid see kahvatus Siberisse saatmise hirmu ees, eriti pärast 1949. aasta märtsiküüditamist.

Kolhoosivärk oli rahvale tundmatu, kuigi ametliku propaganda poolt suuresti üleskiidetud, mida aga ei usutud, sest Vene tegelikkusest siia jõudnud õuduslood, mida usuti, rääkisid teist keelt.

Kolhoosniku laps oli algul juriidilises mõttes sünnipäraselt kolhoosnik, ent siiski vaid seni, kuni tal õnnestus lahkuda. Siis oli ta vaba, nii vaba, kui NSV Liidus üldse olla sai. Õppimine ja N armees teenimine olid õigustuseks kolhoosi ja kolhoosniku vaheliste juriidiliste sidemete katkilõikamisele. Aitas ka tööstusesse minek, komsomoli lähetusega lahkumine. Oli veel mitmeid võimalusi. Tasus igaks juhaks hoiduda kolhoosi liikmeks sattumise eest, mistõttu täiskasvanuks saamise ajal

tuli olla mujal. Vajadus sellest hoiduda polnud enam nii aktuaalne 1960. aastate keskpaigast peale. Varem ei läinud kolhoosis töötamine tööstajana pensioni arvestamisel arvesse ja oli selles mõttes palju aastaid samaväärne Saksa ajaga.

1970. aastatel kujunesid välja kolhooside ja sovhooside keskused, mis said maaelu vaimse arengu keskusteks. Neis olid lasteaed, kool, vaba aja veetmise materiaalsed eeldused, haritud ajude kriitiline mass kultuuri arenguks, neis oli töö ja palk, elukondlik teenindus ja oma kodu. See polnud enam selline keskkond, kust sooviti ilmingimata lahkuda ja tulevikulootused millelegi muule või kuhugi mujale rajada. Mõtleva inimese esmavajaduste rahuldamise üsnagi nivelleeritud ja suhteliselt muretul foonil töusis aga veelgi teravamalt päevakorraale mõtlemise ja sõnavabadus, enesemääramine ja iseotsustamine, rahvuslik identiteet ja omariiklus koos kuulumisega suurde maailma, mis vähemasti kaugelt vaadates ja läbi raudse eesriide piiludes tundus palju ahvatlevamana.

Väljakuulutatud avalikustamine sai ühiskondliku teadvuse ja uutmine elukorralduse muutmise pöördepunktiks. Tundub aga, et see polnud enam linna- ja maalaste, vaid täiskasvanute valik ja vastutus.

Eesti rahvaarvu kasv loomuliku iibe tagajärjel on olnud aeglane. Lapsi sündis vähe. Aastatel 1945–50 kasvas Eesti rahvaarv 250 000 inimese võrra, millest loomuliku iibe osa oli vaid 8700, ülejäänud aga oli mehaaniline juurdekasv, kus 1941. a repatrieeritute, evakueeritute ja punaarmee mobiliseeritute osatähtsus võis olla kuni 70 000 (Kala, 1992).

Liiduvabariikidevahelise migratsiooni tõttu moodustus migratsioonisaldo osatähtsus Eesti rahvaarvu muutumises ajavahemikul 1961–65. a +51,6% ja

1966–70. a +69,7%.

Alljärgnevalt esitame tabeli Kulno Kala samast artiklist **eestlaste osatähtsuse kohta** [rahvamajanduse mõnes harus] (sovhoosid ja põllumajandus on lahus):

	1967	1973	1977	1983	1987
Tööstus	56,8	51,4	48,1	45,6	44,7
Põllumajandus	89,1	85,7	86,3	84,2	84,0
Sovhoosid	88,9	85,4	86,1	84,0	83,7
Metsamajandus	96,0	92,9	94,0	95,4	92,1
Raudtee	51,4	38,0	31,4	26,0	21,8
Ehitus	66,4	64,4	63,1	59,9	61,3
Toitlustus	65,9	60,3	40,8	58,2	56,7
Haridus	70,9	74,8	73,6	73,1	71,0
Teadus	77,7	73,5	70,2	67,8	66,7
Riigi ja maj juhtimine	77,9	76,3	75,9	70,5	72,3
Rahvamajandus kokku	67,7	64,3	62,1	60,5	58,7

Fotomeenusutus Hiiumaa maratonist

Hiiumaa Fotoprojekti kogust

Mälestusi onust

Paja Anu

Mälestused on kirja saanud aastatel 2013–2016 õpetaja Aare Ristmäe soovitusel. Ervin Norgan ehk Paja Ärvi oli elupõline Palade koolmeister ja tema täismeheelu mööduski sealkandis. Sündinud ja koolis käinud oli ta aga Kassari saarel, tema isa- ja emapoolsed esivanemad on vähemalt viimased paar-kolmsada aastat siin elanud ja nii sobibki ta Kassarimaa veergudele. Paja Anu on Ervini õetütar.

Kunagi tulnud Harilaidu keegi norralane ja nimede andmise aegu saanud tema perekonnanimeks Norgan.

Päritolu

Ervin sündis 1928. aastal **Marie Mathilde** (Tilde, 1899)¹ ja Villem Norgani (1895) esimese lapsena. Tilde ema Madli Bollmann (1857) abiellus Villem Kärneriga (1851). Bollmannide suguvõsa algust on seostatud Antsu (Hanso) taluga Kassari Esikülas. Antsu kohti olnud mingil ajal kolm, Ervini jutu järgi oli praeguseks kadunud ja tema vanaema sünnikohaks olnud talu Esikülalt Vaemla poole minnes paremat kätt jäävate viimaste majade taga. 19. sajandi esimese poole kaardi peal on Antsu veel ühes ja paikneb umbkaudu seal, kus mõlemad säilinud Antsu kohad praegu on, selle kaardi järgi ei oskaks kolmandat küll

¹ Sugupuuandmed pärinevad Paja talu dokumentidest ja Helgi Rikko (snd Norgan) koostatud suguvõsauuringust.

Ervini osutatud kohta paigutada.

Niisiis oli Ants (Hans), temal oli poeg Mihkel (1739), Mihkli poeg oli Hinder (1766). Hindri kohta on teada, et tema oli Pühalepa kirikukihelkonna eestseisuse liige, Kassari kabeli köster ja eeslaulja ning vennastekogu esimene abiline.² Temal sündis Peet (1799) ja Peedu tütar oligi Ervini vanaema Madli. Ervini vanaisa Villem Kärneri isa oli Karl (1812), tema oli Nurme Peetri (1779) poeg, Peetri isa oli Toomas. Võimalik, et just Nurmega seonduvad rootslased, vähemalt räägiti sellest Ervini lapsepõlves sageli.

Villem Kärner ja Madli Bollmann abiellusid 1874. aasta sügisel. Neil oli kaheksa last, kellest osa suri lapseas. Ervini ema Tilde oli kõige viimane, noorim. Madli abiellus 17-aastasena. Teda mäletati helge inimesena, kes

² Aldur Vunk. Pühalepa hernhuutlased uuel ajastul: vennastekogu liikmeskond kihelkonna personaalraamatus

armastanud laulda ja lugusid vesta. Paja lapsed kutsusid teda Varju emaks ja rääkisid erilisest soojusest. Kui Enda Ennist käis 1939. aastal Hiiumaal rahvaluulet kogumas, astus ta läbi ka Kiisi küla Varju talust, kus Madli elas.

Valin pikast vanade nimistust Varju Madli. Leian 82 aastase emakese voodist puhkamast oma väikeses majakeses. Aga puhtust on siingi vastandina minu kodulähedaste suitsunud ja muldpõrandaliste saunadele. Madlile on tuttavad mu soovid, sest juba ennegi on otsinud teda samahuvilised. Nii saame asuda tööle täieliku teineteise mõistmisega. Madli on noorena olnud hea laulik ja praegugi veel laulab mulle ette mitu laulu. Meie töö ongi peamiselt värsiline.³

aastatel 1817–1833. – Tuna 2013, nr 1.

³ Enda Ennisti päevikukatke on leitud Helen Kõmmuse abiga Eesti Rahvaluule Arhiivist (ERA II 254, 17).

*Madli Kärner tütardega 1910. aastal. Vasakult Liisa, Miili ja
Ervini ema Tilde
(11-aastane)⁴*

Varju elumaja oli uus, ehitatud 1910⁵, küllap sealt ka see puhtus, millest Ennist kirjutab.

Madli vend, Ervini vanaonu Juhan Bollmann võeti 1877 tsaariarmeesse, kus tal mingil seletamatul põhjusel

õnnestus teha uskumatut karjääri. Juhanist sai Ivan Palman, ta teenis puhkpilliorkestri kapellmeistrina 140. (Zaraiski) jalaväepolgus, 1915. aastal autasustati teda Püha Stanislavi III järgu ordeniga, aasta hiljem anti talle ka Püha Anna III järk.⁶ Perekonna jutu

järgi tõsteti Juhan aadliseisusse (tal oli 12. teenistusaste – kubermangu sekretär) ning millalgi olevat ta saanud kindrali auastme. Ajad aga muutusid ja ta lõpetas hoopis Punaarmees. Juhan langes lahingus poolakatega 1920. aastal.

Juhani pojast tuli kirjanik Vjatšeslav Ivanovitš Palman. Huvitav on märkida, et Marie Underi vanaema ja Vjatšeslav Palmani vanaisa olid õde-venda ehk eesti luuletajal Underil ja vene kirjanikul Palmanil on üks vaarisa – Hindrich Bollmann ehk Antsu Hinder. Kassaris levinud arusaama järgi seda tihtilugu suguluseks ei peeta: *näh, mei oleks siis jo kõik sugulased.*

Kirjanik Palman ei ole Eestisse arvatavasti sattunud, tema õde Julia aga otsis koos pojaga 1960. aastatel Bollmannid Kassarist üles, ja ühel varasuvisel pärastlõunal laskusid nad Veskimäelt otse alla Paja majja. Nad saabusid ka järgmistel aastatel ja hiljem käis Julia poeg Vjatšeslav (onu järgi?) oma perega aastakümneid siin suvitamas. Ervin jättis Venemaa sugulastele päranduseks tüki oma vanaisa maad Kärсна talust.

⁴ Fotod on pärit Paja talu andmekogust.

⁵ Majade ehitusaastad pärinevad 1939. aasta põllumajandusloenduse talundilehtedelt. Koopiad asuvad Kassari rahvamajas.

⁶ Награждения офицеров 140 пехотного полка в газете „Русский Инвалид“. – Рязанская Книга Памяти Великой войны 1914–1918 годов. Том II. Составители А. И. Григоров и А. А. Григоров. http://genrogge.ru/rmbgw_1914-

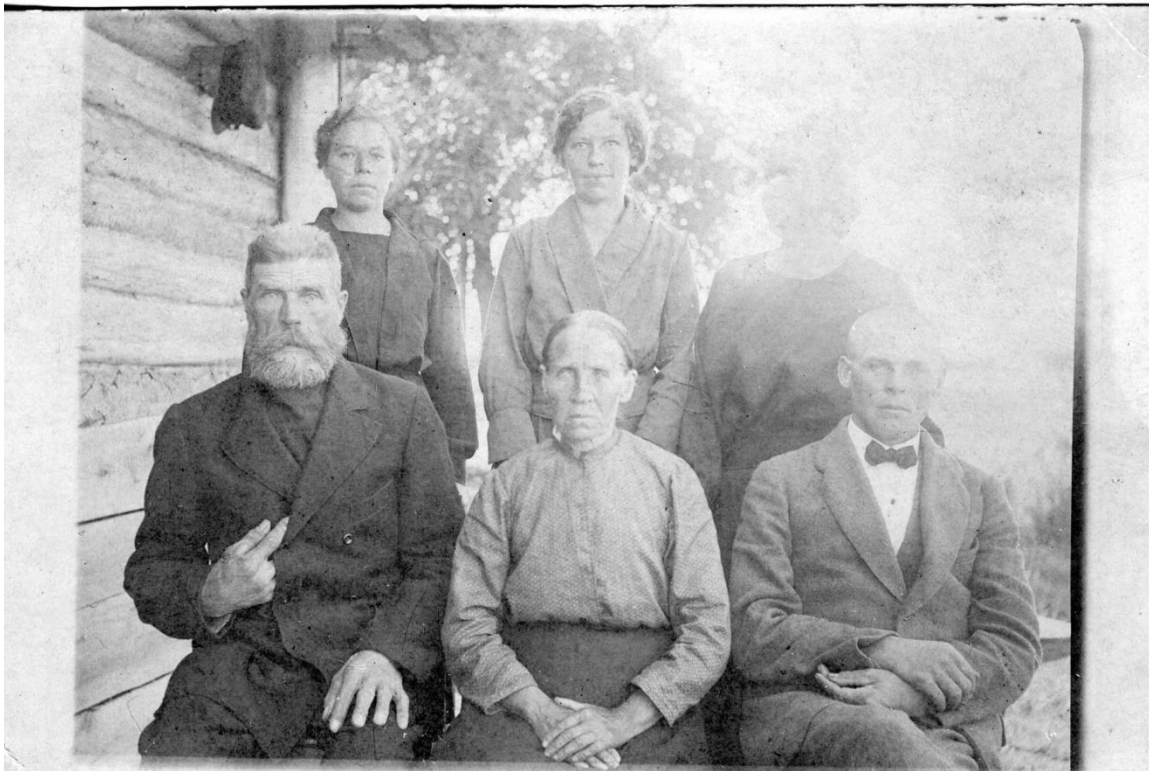

Ervini vanaonu Juhan Bollmann (1851–1920)

Ervini isa Villem Norgan oli pärit Kärsnalt. Villemi isa oli Jüri (1860), Jüri isa oli Villem (1833), tema isa jällegi Jüri (1796), kes oli Jaani talu (Jani Simmona) Toomas Norgani poeg, Tooma isa oli Siim (Jurna Simmo, u 1730). Meil räägiti, et Norganid on tulnud Jaanilt, Bollmannid Antsult ja Kärnerid Nurmelt. See Nurme asus Esikülas, paarsada meetrit mõisa poole jäi Palade talu (peremees Magnus oli Ervini vanaisa Villem Kärneri onu). Kui tekkis Uidu küla, mindi vanalt Paladelt ja ilmselt ka Nurmelt koos nimega sinna. Vana Paladet ega Nurmet ei ole, aga praegune Kiisi küla (nüüd samuti Esiküla) Palade koht ja Esiküla Nurme peaksid olema nende vanade talude maadel. Muide, Villem Norgani vanaema Leena Kärner ja Tilde vanaisa Karl Kärner olid õde ja vend – kõik teed viivad Nurmele.

Ervini vanaonu Juhan Bollmanni tütar Julia ja tütrepöeg Vjatšeslav. 1963. aasta

Norganite pere Kärсна maja läänepoolses otsas. Istuvad Jüri, Leena ja Villem, seisavad Liisu, Juuli ja päikeses Leeni. Noorim laps Johannes on juba lahkunud. 1920. aastad

Kärсна oli samuti vana talu. 1910. aastal omandasid selle mõisnikult laenuga Vahe ja Risti, pärast üht eriti head kalasaaki ostsid Norganid Risti osa välja. Villem sündis Jüri Norgani ja Leena (Nittim) perre. Neil oli seitse last, kaks surid lapsena, poeg Johannes läks siit ilmast 20-aastasena peaajupõletikuga. Järele jäid õed Juuli, Liisu ja Leeni ning Villem. Kõik peale Leeni käisid teenistust otsimas Tallinnas. Villem sai Noblessneri tehasesse metallitöö (mõnedel andmetel ka vasesepatöö) peale. Sealt läks (või võeti) ta Vabadussõtta, kus teenis I suurtükiväepolgu 1. patareis (oli sõjaväes novembrist 1918 – 27.

aprillini 1920⁷). Kord panid seitse relvavenda ajalehte kuulutuse: *Tervitame tuleliinilt kõiki kodumaa sõpru tuttavaid, aga iseäranis Eesti neiusid ja palume nendega kirjade vahetust.*⁸ Kuidas Villemil kirjade vahetamine õnnestus, ei ole teada.

⁷ Ajutine tunnistus nr 1335 (sõjaväepileti asemel), välja antud 9. I 1945.

⁸ Tervitused sõjaväljalt. I Suurtüki-väe polgu I batarei rahvaväelased: Jaan Karpa, Jaak Reilson, Eduard Kivi, Aleksander Paju, Villem Norgan, Roland Mikiver, Joosep Adamson. Sakala, 4. aprill 1919; <http://dea.digar.ee/article/sakalae/1919/04/04/5>.

Villem Norgan Vabadussõja päevil

Lapsepõlvkodu

Tilde ja Villem Norgani esimene laps Ervin sündis Tilde kodus Varju popsitalus. Kolm aastat noorem Elna nägi aga ilmavalgust juba noore pere oma kodus – Norgani

Paja (Norgani) talu hooned 1940. aastatel. Elumajana on sisse seatud Kassari mõisa sepi- ja puutöökoda, laut ja saun on Villemi ehitatud. Pere kolis sisse 1930. aasta paiku

ehk Paja talus. Sõjast naasnuna ei jäänud Villem kodutallu, vaid võttis rendile mõisamaatüki, mille hiljem pangalaenuka endale ostis, nagu see enamasti käis.

Maatükil asus Kassari mõisa sepi- ja puutöökoda, maa aga oli liivasoss, väga kehv (põllupidamiseks kõlbmatu), tööd oli palju, aga saaki ei saanud. Villem, kes sai kohta valida, võis Paja kasuks otsustada seetõttu, et töö malmivalutsehhis oli raua omaseks teinud, enamikul kohtadest ei olnud elumajaks sobivat hoonet ning kodutalus ei vaadatud popsitütrega abiellumisele vahest kõige parema pilguga.

Ervini jutu järgi olevat Villemi isa Kärсна Jüri seda pojale otse soovitanud, öeldes, et

Villemist põllumeest pole, aga töömees ta on, võtku sepikoda ära. Villem olevat seda otsust elu jooksul jõudnud mitu korda kahetseda, mingit erilist sissetulekut sepatööst ei tulnud, ta ei suutnud õiget hinda küsida, piinlik olnud, asunikud elavat niigi peost suhu. Muidu lahtise käega Tilde olevat seesugust heldemeelsust isegi ette heitnud. Eks Kärснаl elamiseks tulnuks ehitada ka uus elumaja (või kohandada osa pikast aidamajast) ja nii see Paja jäi. Kärсна talu lõpp tuli seeläbi aga lähemale, seda Jüri ette näha ei osanud.

1. maist 1922 rentniku kasutada olevad hooned on hinnatud järgmiselt: sepikoja-elumaja väärtus on 41 357 marka ja Kүүra küüni (viletsas

seisus) väärtus 18 360 marka. 22. jaanuaril 1931. aastal on saabunud riigimaade likvidaatori allkirjaga paber, millel on kirjas maakoha ostumüügi hind: 469 krooni ja 44 senti. Kohe tuleb tasuda 9 krooni ja 44 senti. 30. aprillil 1936 väljastatakse teatis laenude liitmise kohta ühislaenuks (arvatavasti liideti koha hinnale maa hind, selle kohta käivat dokumenti meil ei ole), liidetakse 460 krooni ja 1200 krooni, summa on jaotatud 55 aasta peale, kaks korda aastas (1. juunil ja 1. detsembril) tuleb tasuda 26 krooni ja 70 senti.⁹

1939. aasta põllumajandusloenduse ajal

⁹ Rendi- ning ostumüügilepingute ärakirjad asuvad Paja talus.

on Ervin 11-aastane. Elumaja ehitusaastaks on märgitud 1913, laudal 1926. Laut on uus, Villemi ehitatud, aga kas mõis ehitas puutöökoja ja sepapaja alles 1913. aastal? Uue hoone alune vana madal paekivist sepikoda (müürid säilinud paari meetri kõrguselt) on loomulikult palju vanem, 19. sajandi I poole kaardil juba olemas. Talul on oma puurkaev, elumaja on märgitud omaette hoonena – ei ole rehielamu. Sepikojaga on elumaja (mõisa puutöökoda) muidugi koos. Maja puitosa on väljastpoolt värvitud. Oli ka saun, seda talundilehele ei märgitud.

Kummastav on lugeda, kui paljude meelest polegi Kassari mõisa sepapaja ja puutöökoda enam ruumiliselt alles.

Üks kuningatütar ja kuningapoeg – ema Tilde laulab, ta laulis sageli, kui ajas koorelahutajat ringi, lüpsis lehma, ketras villa või kodus sukka, tema oli rõõmsa meelega. Noorena käis Käinas tööl, tuli õhtul koju, vahetas riided ja läks Käina tagasi, pidusse. Ikka jala, kaks korda edasi-tagasi oma kolmkümmend kilomeetrit. Muidugi kui sai otse üle lahe lõigata, tuli palju vähem kokku. Nisukarva juuksed olid nii pikad, et tõmbas teinekord naerdes patsi harude vahelt läbi. Õrna hingega sepp Villem oli rohkem muretseja ja vaidlustes otseütleja. Elna

rääkis, et kui nad vennaga pahandust tegid, andis Tilde märja põrandakaltsuga paar korda vastu sääri, isa aga kutsus enda juurde ja hakkas rahuliku häälega noomima. Isa noomimist kardeti palju rohkem kui ema põrandalappi ja seepärast püüti vahele jääda ikka emale.

Peale sepatöö hakkas Villem tegema ka puutööd. *Omigu ärgates läksime akna alla, oli värsket lund sadanud, Vahe maja oli valge lumega kaetud, ilm oli puhas-puhas, küll oli ilus. Vahe August tuli meile ja ütles: „Jo sa Villem teed nüüd mei Immile kirstu valmis, Immi läks täna öösi ää.“* Nii Ervin kui ka Elna rääkisid tihti, kuidas isa laskis neil puusärki mõõta, kas on ikka paras: tuli heita kirstu, liigutada käsi-jalgu, kirstukaas läks kinni, ilm pimedaks. Ja nii nagu nemad lapsena uskusid, et on isal abiks, arvasin ka mina pikka aega, et lapsed pididki käima surnule tehtavat kirstu enda järgi mõõtmaks. Mina küll olin peaaegu keskeas, kui asja mängulisus pärale jõudis.

Ega laste jaoks eriti aega ei olnud. Algul mängisid need omapäi ja hiljem hakkasid talus tööle: karjas, heinaniitmisel, loovõtul, laudas ja mujal. Varakult hakkas Ervin harjutama puutööd, minu voodi peatsi kohal seinapalgi sees on lapse käega uuristatud sõnad *kork, tikk ja kitt* – majapidamises tarvilised asjad. Mängiti aga

kõigega, mida kätte saadi, näiteks perekonnapiltidega. Seetõttu ongi meil säilinud üksnes Kärsnalt tulnud fotod, Tilde suguvõsa pildid pudenesid laste näppude vahelt tuhandeks tükikeseks.

Magusast oli puudus, Elna rääkis, kuidas nad Erviniga vanemate voodis padjasõda mängisid ja peidetud suhkrukoti üles leidsid. *Ema, ema, tule vaada, mei leidsime suhkrukoti üles*, jooksid nad rõõmsalt kööki.

Ühel jõuluõhtul pandi nad ree peale ja sõidutati niidimetsa. Seal oli pere kogu jõululaupäeva õhtu. Nimelt olevat vanemad kartnud, et äkki keegi (jõukam Kärсна-sugulane vahest, naabrid olid omasugused) astub läbi ja näeb, et neil polegi midagi pühade väärilist lauale panna. Seda juhtus küll üksainus kord, aga lapsele jäi meelde.

Selle pere legendid seostuvadki jõuludega. Tilde ja Villem olevat olnud head lauljad ja meeleldi ka jõuluõhtul lauluviisi üles võtnud. Keegi külanaine olevat hiljem rääkinud, et tema läks mööda ja jäi kuulama, nii ilusasti olevat kahel häälel kõlanud „Püha öö“. Jalgteel läks siis Paja sauna ja elumaja vahelt läbi. Hilisemal ajal ei tulnud kõne allagi, et meilt poleks käidud jõululaupäeva õhtul surnuaias küünlaid süütamas.

Ervin ja Elnat õpetati: Ää püüdke silma paista, teistest paremad olla. Ää olge ka kõikse viimased, jääge kuskile vahepeäle. Hm, nagu rahvalaulus: Esimesed heidetakse, tagumised tapetakse, keskmised koju tulevad ...

Noorpõli

Noorus on ikkagi ilus aeg. Kooliaeg algas Kassaris ja läks edasi Kärddlas. 1945. aasta augustis, kaks aastat enne kooli lõpetamist, on Ervin

oma käega paberile pannud elulookirjelduse: [---] Astusin 12. sept. 1936. a. Kassari algkooli ja lõpetasin selle 9. mail 1942. a. kevadel. Sama aasta sügisel astusin Kärddla Keskkooli õppima ja lõpetasin selle kooli kolmanda klassi 14. juunil 1945. a. Olen parteitu ega ole ühestki partei organisatsioonist osa võtnud, ega vabatahtlikult sõjaväes olnud. Kohtu poolt olen karistamata. Iseseisvalt ma senini töötanud ei ole ega endale ülalpidamist teeninud, vaid olen selle saanud oma

vanematelt. [---].¹⁰

Kassari õpetajatest meenutati ikka Aleksander Loometsa, kes oli väga suur autoriteet, räägiti preili Medrist ja proua Loometsa lahkusest, mis aitas teinekord enam kui vana Loometsa karmus.

Sõpru leidis Ervin vist kergesti, vähemalt hoidis ta neid. Männi Alfiga käidi kalal ka juba Paladel elamise ajal, vahel võttis Ervin Alfi paadi ja me sõudsi kahekesi natuke Kassari otsa lähedal ringi. Vana-aasta õhtul tuli onu sageli koju Pajasse ja kui kell oli kaksteist löönud, läksime kõik koos kiviaia äärt pidi naabriperele head uut aastat soovima (mäletan hästi aega, kui Männi Liisa veel elus oli ja Mai meie head soovid mammale kardina taha tagatuppa viis). Kolhoosi rajatud Zujeva Straßet siis veel ei olnud.

Karjääri teinud Vahe Ilmari juures oli Ervin tihti öömajal, kui Tartus eksameid andis (Ervin astus 1955. aastal Tartu ülikooli ja lõpetas selle 1966 kaugõppes ajaloo erialal). Endised naabripoisid istusid hilise ööni ja panid maailma asju paika, kui hääled valjuks läksid, tormas teisest toast kohale Ilmari naine Hilda, konjakipudel pihus. Poistel oli poliitilisi küsimusi, milles nad

Ervin koolipoisina. 1940. aastate algus

¹⁰ Ervin Norgani kooli- ja tööaastad ning elulookirjeldus on pärit Paja talu andmekogust.

olid risti vastupidisel seisukohal, ja iga kord, kui need päevakorda tõusid, lahvasid hääled üles. Seejärel leppisid nad aga alati ruttu ära ja olid sõbrad edasi. Ka Alfil käis Ervin külas sõbra surmani.

Ükskord ujusid külalapsed Kassari otsast Umnäsule. Poisid jõudsid enne kohale, ei jäänud aga laiule kauaks pidama, ujusid tüdrukutele vastu ja pöörasid koos otsa ümber. Laiul oli olnud Vene sõduri pluusivarrukas käsi. Hiljem mindi juba paadiga ja käsi maeti maha.

Suvisel ajal olid noored tulnud rahvamajast kinost ja istunud Paja õue miiliaugu veerele maha piima-juurviljasuppi sööma. Seda suppi keetis Tilde ja hiljem minu ema ning see oli tõesti maitsev (juurvili peab olema väga noor ja kröömuke südant supis ka ikka sees). Aga jah, üks supp hakanud otsakorrale jõudma, kuid isu jätkus, Ervin sülitanud potti, ega tüdrukud siis ju enam taha, ja oli niiviisi lõpu omale saanud. Mina tean hilisemat aega ja sealt on meeles: kui midagi kippus väheks jääma (näiteks suhkrut toosis), ei puudutanud Ervin seda. *Mab tahagid, küll teise korra...*, ühmas ta. Vana inimese isu pole enam ikka see.

Söögiga olid Ervinil omad lood. Üles oli ta kasvanud jahu- ja käkisupi ning

soolasilgu ja tuhli peal, jõuluks oli siiski midagi paremat, nagu makid ja sült. Ei ole teada, et nad tühja kõhtu oleksid pidanud kannatama (kui jätta välja see jõuluõhtu meenutus, mis ka ei viita ju näljale), toit oli lihtne, veidi üksluine vahest, liha muidugi sai harva. Täiskasvanuna oli Ervinil vähemalt kolm rooga, mida ta tõesti väga hästi valmistas. Heaks tuhlitambiks tuli keeta õiget sorti tuhli, pruunistada pannil rohkes võis sibul ning ajada piim kuumaks, siis segada piim ja sibulad tambitud tuhlidega ning kloppida. Olid veel sült ja marineeritud kala. Olen maitnud tema angerjat ja

tuulehaugi, need viisid tõesti keele alla. Üldiselt oli Ervin neid inimesi, kes arvas end täpselt teadvat, kuidas asjalood on, kellega vaielda polnud mõtet, isegi toidutegemises, vähemalt meil kodus mitte.

Kärdlas õppides oli Ervin üksvahe koos õega korteris Venede juures, perepojast-klassivennast Olevist tuli hea kamraad. Pererahvast aidati kodutöödel, *mina neid Olevi taskurätikuid pesukausis puhtaks ei saanud, jäidki venima*, kuulen ema häält. Kodus käia oli keeruline, Villem tõi sageli lapsed nädala lõpus Siki Pommiga koju, esmaspäeva hommikul tuli

*Siki Pomm juba kolhoosi hobusena 14. augustil 1949
Kärdlas*

koolis tagasi olla. Kaasas nädala toit, seljas hädapärased rõivad ning jalas isa valmistatud kobakad. *Meid peeti tarkadeks lasteks, aga me olime laisad*, kuulen jälle ema ütlevat.

Ervin lõpetas keskkooli 1947, kolm aastat noorem Elna haigestus 1949. aastal enne lõpueksameid kopsu- ja seljatuberkuloosi ning pandi kolmeks aastaks kipsivoodi. Segane aeg, kolhoosidesse võtmine, valu tegi, et oma loomad tuli ära anda. Villem käis enda omi ikka vaatamas ja vähe head-paremat viimas, need aga jäid üha enam otsa. *Äi enam pole tarvis minna, ta tund enam äägi ...* Võimalus õpetajaks saada oli Ervinile küll nagu kõrgemalt poolt saadetud.

Hilisem aeg

Ervin oli kodust saanud peremehe oskused ja vastutuse. Ta elas pikka aega Palade koolimajas (kui sõjaväeaastad (1950–1953) välja arvata töötas Paladel 1948–1987 õpetajana, 1969–1987 oli ka kooli direktor), kus küttis ahjusid, lõhkus puid, remontis koolimaja ja külmutas talvel prussakaid (jättis aknad kogu vaheajaks lahti). Ta oli väga sportlik, kuni isalt päritud astma liiga hakkas tegema. Tuli jalgrattaga teinekord nädala sees Kassarisse ja hommikul väntas tagasi kooli. Vahel saabus vabariigi aastapäeval

(1970ndate alguses), siis ilmselt bussiga, pudel viina kotis, istusid minu isaga (Tilde ja Villem olid juba surnud) ja rääkisid, hommikul tagasi tööle. Mida teadsin mina väikese tüdrukuna vabariigist ja aastapäevast? Suurt ei midagi, mäletan tunnet, kui onu tuli: *Täna on Eesti vabariigi aastapäev ... Ah on täna kahekümne neljas? Kuidas aeg lendab ...* Pehme laulev keel. Ei meenu kahjuks, mida räägiti, aga mäletan, kuidas laua all kuulasin ja

selga mööda jooksid põnevusest judinad.

Piibutubaka lõhn. Vaatan piibu toppimist kui imeasja. Kas piip ei peaks ringi käima? Aga ei, onu tõmbab üksinda. *Oli ilus pühabene päev, südapäeval 26 kraadi varjus, Kärsnal tehti uut kaevu ...* Jutt kerib. Hilisemast ajast mäletan räägitavat Saksa ja Vene ajast, kuidas tulid venelased ja kuidas sakslased (mis kaarest oli tuul sel päeval), küüditamisest, Franz

Ervin sõjaväes (1950–1953). Puutööoskus tuli kasuks ka Vene kroonus

Ferdinandi tapmisest, Siki Pommi hobusetempudest, Aino Kalda koertest, Ervini kolme aasta pikkusest sõjaväeteenistusest Kiievis (väeosa nr 38 291) ja paljust muust. Onul oli hea detailimälu ja ta mõistis seda kasutada.

Kui tsaariarmeesse võetud sugulase järeltulijad meil suviti Venemaalt külas olid ja koos lauas istuti, jõudis Ervin varem või hiljem alati episoodini, kus kindral tuleb kontrollima, kuidas mingisugune puidust hoone välja on tulnud, ja Ervin kui puidutööd oskama pidanud teenistuja vastab: *Nihera ne polutšajetsa, tovarištš general*. Edasi läks jutt nõnda: *A tš voobštše znaješ, tšto eto*

slovo znatšit? ... Ne znaju, tovarištš general. ... A hui znaješ? ... Znaju, tovarištš general. ... Vot eto to že samoje.

Liha oli vist sitkeks jäänud, sugulased mälusid seda ikka väga pikalt.

Lõpetuseks

Aeg läks ja Ervin sai omaenda puusärgi, mida keegi polnud proovinud. Ta mahtus ilusasti selle sisse ära ja me sāngitasime ta õe kõrvale, nagu oli olnud tema soov. Haud on aga õnnetuseks surnuaia vanemas osas, kuhu enam ei maeta. See asjaolu tekitas probleemi, kuidas plats tähelepanu äratamata tähistada, miski ei tundunud õige olevat. Vaagisime nii ja

naa, käisime õhtul ja hommikul, seisime ja arutasime.

Ühel päikeseloojangul kargas mul hing täis ja nähvasin mõttes Ervinile: *Ise sa siia tahtsid, aita nüüd haud ka korda teha!* Just siis tuli kerge soe tuulehoog, sain teadlikuks jaluselt kukkunud väikesest kiviristist, mida olin juba tükk aega mõtlikult käes hoidnud. *Ole tänatud!*

Nüüd lebabki Ervin Kassari kabeliaias oma õe Elna kõrval, ema-isa, vanaema-vanaisa ja hulk sugulasi ümber ning saarlaste tehtud paekivirist pea otsas.

Ervin ja Elna Paja trepil, tagaplaanil tüki ema Tildet, ees koer Laika turi. 1950. aastate lõpp

Marie Underi kojutulek

**Elle-Mari Talivee,
Veronika Kivisilla**

Marie Underi ja Artur Adsoni paguluses kirjutatud luules heiestub ikka kodumaa: valge maja Nõmme-Rahumäe mändide all, sealne lilleaed, aga ka poetessi mälestused vanavanemate kodusaarest Kassarist, puust kabelist mere ääres, kus ristid peaaegu kastuvad sinivette. Adson igatseb päevikus taga kodumaa pääsukeste vidinat. Paljugi sellest kõlab äraolija nukra tõdemusena, mis välistab peatse naasmise, aga kestab lootus, et kusagil ikkagi ootab üks maa.

Marie Under, siis kodanikunimega Adson, kolis Tallinnast Nõmmele 1933. aastal koos abikaasa Arturi, esimesest abielust pärit tütarde ja emaga. Rahumäe surnuaial oli juba olemas Underite perekonna hauaplats. Sinna oli maetud 1930. aastal luuletaja isa Priidu (Friedrich) Under, Hagaste külas kasvanud ja Kassaris koolmeistrina leiba teeninud mees. Eakas Leena Under sai tütre uues kodus elada ainult aasta, siis maeti temagi 1934. aasta novembris abikaasa kõrvale. Ta oli sündinud Kassaris Palade talus. Leena ja Priidu Underid olid olnud juba pikalt tallinnased: linna tuldi 1881. aastal, poetess tuli ilmale

juba pesuehtsa linlasena Kaarli kiriku kandi puitasumis. Rahumäe kalmistu rajamine seostub aga omakorda Tallinna kasvamisega 19/20. sajandi vahetusel. 1903. aastal avatud surnuaed andis hiljem nime ümbruskonda kerkinud asumile.

Samal 1934. aasta novembrikuul oli tuberkuloosi surnud Marie Underi noorem vend Christfried. Kaotuste kibedus varjutas esimesi oma kodus veedetud aegu ning avaldub poetessi luuletuses „Pärast ema surma“. Adsoni luuletus „Rahumäe kabeli kell“ meenutab samuti naiseema matuseid, keda ta ühes teises luuletuses on nimetanud koduhoidjaks. Ent Underi pere kasvatada jäi vennatütar Dagmar ehk väike-Dagy, sündinud 1920, luuletaja vanema tütre Dagmari ristilaps. Temast sai omamoodi selle maja laps, luuletaja oma tütre olid juba täiskasvanud. 1944. aastaks, kui luuletaja pidi pagulusse minema, oli ka väike-Dagy suureks kasvanud, mehele läinud ja kahe väikse poja ema: tema jäi teiste Rootsi minnes koduhoidjaks.¹¹

---

¹¹ Muide, Marie Underi esimene abikaasa ning tütarde isa Carl Eduard Friedrich Hacker (1878–1949), hilisema nimega

Pagulusse mindi muidu kogu perega: luuletajapaarile lisaks raamatuköitmisega tegelenud, ent juba pikka aega õe juures elanud ja majapidamisega aidanud noorem õde Berta, 1943. aastal salaja saksa rindevaimulikuga abiellunud Dagmar ning maalikunstnikust noorem tütar Hedda Hakker. Elupaik leiti mõne aasta vintsutuste järel Stockholmis. Rootsist ära Lõuna-Saksamaale Chiemingisse kolis oma abikaasa, kirikuõpetaja, tõlkija ja luuletaja Hermann Stocki juurde Dagmar, samuti tõlkija. Tema on abikaasa kõrvale seal ka maetud.

Artur Adson suri 5. jaanuaril 1977, Marie Under 25. septembril 1980. Nii nemad kui 1974. aastal lahkunud Berta ning 1988. aastal surnud Hedda sängitati Stockholmi Skogskyrkogårdenisse, sealsele Metsakalmistule. Kalmistul on olemas eestlaste osa, kus puhkab mitmeid olulisi eesti kultuuritegelasi. Matuste kajastusi toonastes Välis-Eesti ajalehtedes lugedes aimub, kuidas kord kodumaa mulda jõudmine –

Kaarel Haling, oli Hiiumaa juurtega mees. Tema maeti kunagi Tallinna Siselinna kalmistule.

ümbermatmine siis, kui Eesti jälle kord on vaba – oli soov, mida ei häbenetud korrata.

***

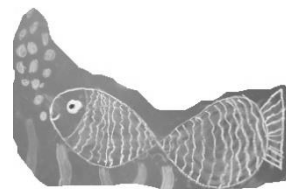
9. juunil 2016 maeti Marie Underi, Artur Adsoni, Hedda Hakkeri ja Berta Underi säilmed ümber Rahumäe kalmistule Tallinnas. Eesti Kirjanike Liidu eestvedamisel sai teoks luuletajapaari loomingus sõnastatud unistus puhata kodumullas. Rootsist

koju toodud, toimus Jaani kirikus mälestusüritus „Kojutulek“, sealt viidi kirstud Rahumäe mulda. Hauaplatsile seati üles ka endist puhkepaika Stockholmi Metsakalmistul tähistanud hauakivid.

Mälestuskoosviibimisel Underi ja Adsoni endises koduaias, mis praegu on osa Underi ja Tuglase muuseumist, meenutati kojutulnuid.

Mälestusüritusest on olemas videosalvestus (filmis Aleksei Aleksejev), mida saab vaadata siit:

<https://www.youtube.com/watch?v=LwOEOg9IA6k>.

Kassari laste improvisatsiooniteatri tegemised

Teater
„KADUVA KASS“
27.10.2016 KELL 18:00 -
KASSARI RAHVAMAJAS
ETENDAVAD:
SULLI TALULAPSED
Pilet:
Täiskasvanud - 1€
Koolilapsed - 50 senti
Koolieelikud - tasuta ♥
ANNETUSED: ON TERETULNUD!!!
LOODAME, ET TULETE ♥
PS:
Pange soojalt riidesse!

Täname

Suur tänu neile, kes on kogu suve hoidnud Kassari kabelit reedeti ja laupäeviti avatuna: Hiivi Liivi Mugamäe, Eva Laur, Evi Sadul, Valve Mölder, Urve Kääramees, Silvi Steinberg, Tiia Karapetjan, Maie Nittim, Helin Kääramees, Merike Niimann ja Tiiu Kopli; annetanud asju loteriisse: Maarja Niimann; kinkinud raamatuid: Madis Salum, Valve Mölder ja Marti Kivimägi ning korraldanud kohvikutepäeva Kassari rahvamajas: Tuuli Kopli, Mirjam Orav, Liisi Kummer-Leman, Anu Hülgl ning Kaisa ja Annika Kääramees.

Kassari rahvamaja perenaine Liisi tänab kõiki suveüritustel osalejaid ja külalisi.

ORJAKU KÜLASELTS ja külamaja perenaine Margit Kääramees tänavad kõiki abilisi, kes aitasid suvehooajal lahti hoida Orjaku külamaja infopunkti ja löid kaasa väikese sadamakohviku töös nii korraldajate, küpsetajate kui ka teenindajatena. Suur tänu ja uute kohtumisteni Orjaku sadamas!

Samuti täname kõiki Kassari kultuurineljapäevade 3. hooaja toimetustes osalenud koostööpartnereid nii Kassari saarel kui ka kaugemal. Aitäh, et olite valmis neljapäeviti oma ettevõtetes mitmesugust tegevust pakkuma või muud moodi kultuurineljapäevade kava sisustama – koos oleme suutnud tuua Kassari saare lühikese ajaga Eesti suvesündmuste kaardile. Ees ootab KKNP 4. hooaeg. Kohtumiseni 2017. aastal!

Teated

Jõulujumalateenistus on Kassari kabelis 24. detsembril kell 15.

Aastalõpu jumalateenistus (palvus Taizé lauludega) on Kassari kabelis 31. detsembril kell 20.

Sel kirikuaastal ristiti viis last, laulatati üks paar ja saadeti viimsele teekonnale üks inimene.

Kassari rahvamajas on müügil M. Salumi raamat „Pildikesi miljonäride elust“, milles antakse põgus ülevaade Hiiumaa Sõpruse kolhoosi ajaloost. Hind 10 eurot.

Ootame ideid Eesti Vabariigi sajanda sünnipäeva tähistamiseks Kassari saarel.
Ettepanekuid võib teha nii suuliselt kui ka kirjalikult. Helistada Tiivile tel
5346 3897. Seni on laekunud kolm ideed.

Lepa Anna Sukasäärest tänavu stipendiume ei jagatud.
2. jaanuarist 30. aprillini on Kassari raamatukogu avatud neljapäeviti kell
9:30–17:30.

Väljaandja Kassari Haridusselts.
Ilmub kaks korda aastas.

Kokku kirjutanud Merike Niimann. Kujundanud Tiivi Lipp. Korrektuuri lugenud Anu Hülgl. Fotod: Anu Rannu, Ruta Tammeveski, Margit Kääramees ja Liisi Kummer-Leman. Mereteemalised pildid joonistanud Britt-Anell, Lola, Heidi, Sandra Liis, May, Kati ja Anna Käina Noortekeskusest. Esikaane pilt: Linda Tikk. Tagakaane pilt: Anna Lipp.